

**BOLA HUQUQLARI TUSHUNCHASI, MOHIYATI VA
ULARNI HUQUQIY JIHATDAN HIMOYA QILISH
ASOSLARI**

Rahmatova Adiza Orifovna

*O‘zbekiston Respublikasi Sudyalar oliv kengashi
huzuridagi Sudyalar oliv maktabi tinglovchisi*

**THE CONCEPT, ESSENCE OF THE RIGHTS OF THE CHILD
AND THE BASICS OF THEIR LEGAL PROTECTION**

Rahmatova Adiza Orifovna

Trainee at the Supreme School of Judges

with the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan

**ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ ПРАВ РЕБЕНКА И
ОСНОВЫ ИХ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ**

Рахматова Адиза Орифовна

Слушатель Высшая школа судей при Высшем совете судей

Республики Узбекистан

Annotatsiya: Mazkur maqolada bola huquqlari tushunchasi, uning mohiyati hamda ularni huquqiy jihatdan himoya qilish asoslari yoritilgan. Unda xalqaro va milliy huquqiy hujjatlar asosida bolalarning asosiy huquq va erkinliklari tahlil qilinadi, ularni himoya qilish mexanizmlari, shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: bola huquqlari, bola fikri, xalqaro hujjatlar, konvensiyasi, inson huquqlar, zo‘rovonlik, ta‘lib olish huquqi, tarbiyalanish huquqi.

Аннотация: В данной статье раскрывается понятие прав ребёнка, их сущность и основы правовой защиты. Анализируются основные права и свободы детей на основе международных и национальных правовых документов, рассматриваются механизмы их защиты, а также существующие проблемы и пути их устранения.

Ключевые слова: права ребёнка, мнение ребёнка, международные документы, конвенция, права человека, насилие, право на заботу, право на воспитание.

Annotation: This article explores the concept of children’s rights, their essence, and the foundations of their legal protection. It analyzes the fundamental rights and freedoms of children based on international and national legal documents, discusses mechanisms for their protection, as well as existing challenges and possible solutions.

Keywords: children’s rights, child’s opinion, international documents, convention, human rights, violence, right to receive care, right to upbringing.

KIRISH. Xalqaro va milliy huquqda bola huquqlari yosh avlodni himoya qilishning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Bola huquqlari deb bolaga nisbatan inson huquqlarining bir toifasi, irqi, jinsi, dini, millati kabi omillardan qat‘i nazar har bir bolaga tegishli bo‘lgan huquq va erkinliklar majmui tushuniladi. Konvensiya qabul qilingan 1989-yil

BMTga a’zo davlatlar birinchi marta bolani huquq egasi sifatida rasmiy e’tirof etdi.

Adabiyotlar tahlili. Mavzuga oid bir qancha ilmiy ishlar mavjud. Masalan, Sobirjon qizi Abdushohidova bolalarga nisbatan zo‘ravonlik tushunchasi va uni oldini olish choralarini o‘rgangan¹. Tadqiqotchingin fikricha, ota-onasi yoki

¹ Zulayho Sobirjon qizi Abdushohidova. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik. O‘zbekistonda zo‘ravonliklarni oldini olish bo‘yicha ko‘rilayotgan choratadbirlar haqida. "Science and

Education" Scientific Journal / Impact Factor 3.848. May 2023 / Volume 4 Issue 5. 1028-1031-betlar.

tarbiyachi tomonidan bolaning jismoniy, ruhiy yoki boshqa jihatdan jarohatlanishiga olib keladigan har qanday xatti-harakat «bola huquqlariga qarshi zo‘ravonlik» hisoblanadi. Shu bilan birga, UNICEF O‘zbekiston vakolatxonalari bolalar huquqlarini himoya qilishdagi dolzARB masalalarni yoritgan.

Asosiy qism. “Bola huquqlari” atamasi ostida bolaga nisbatan cheklovlar siz taqdim etiladigan huquq va erkinliklar to‘plami tushuniladi. Xalqaro huquqda bola 18 yoshgacha bo‘lgan shaxs sifatida qaraladi va unga alohida huquqlar kafolatlanishi lozimligi ta’kidlanadi². Konvensiyadan oldingi hujjatlarda ham (masalan, 1959-yilgi Jeneva deklaratsiyasi) bola alohida g‘amxo‘rlikka ega ekanligi qayd etilgan. Shu sababli, bolalar jamiyatning eng himoyasiz a’zosi sifatida ko‘riladi va ularga “hurmat qilish va kafolatlash” talablari qo‘yiladi. Mazkur tushuncha doirasida bolalarning yashash huquqi, ta’lim olish huquqi, sog‘liqni saqlash huquqi, oilada tarbiyalanish va g‘amxo‘rlik ko‘riliishi huquqi kabi asosiy huquqlar ko‘zda tutiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ham bolalarning huquqlarini ta’minlashni davlat majburiyati qilib belgilaydi. Ushbu Konvensiyaning 78-moddasida: “Bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash hamda himoya qilish... davlatning majburiyatidir” deb aytildi³. XIV bobda esa ota-on va farzandlar munosabatlari, oilaviy mas’uliyatlar tartibiga oid qoidalar mavjud (masalan, 77-moddada ota-onalarning farzandlarini parvarishlash majburiyati va davlatning yetim bolalarga g‘amxo‘rliги haqida gap boradi). Milliy qonun hujjatlaridan O‘zbekiston Respublikasi 2008-yil 7-yanvardagi “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni alohida ahamiyatga ega⁴. Ushbu hujjatlarning barchasi umumiy holda bolalarning manfaatlari hamda huquqiy himoyasini yaxshilashga qaratilgan. Shulardan kelib chiqib quyidagilar bolalarning eng muhim huquqlari hisoblanadi:

² <https://advice.uz/oz/document/2675#:~:text,etmaganlarning%20barchasi%20bola%20deb%20tan>

³ https://constitution.uz/uploads/constitution_oz.pdf#:~:text=Bolaling%20huquqlari%2C%20erkinliklari%20va%20qonuniy,sharoitlarni%20yaratish%20davlatning%20majburiyatidir

⁴ O‘zbekiston Respublikasining 2008-yil 7-yanvardagi “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-139-son Qonuni

Ta’lim olish huquqi. Har bir bolaning maktabda o‘qishi, bepul va sifatli ta’lim olishi O‘zbekiston Konstitutsiyasida kafolatlanadi⁵. Bola maktabga qatnashishi, kasb-hunar va oliv o‘quv yurtlariga kirishi teng imkoniyat asosida ta’milanishi lozim. Shuningdek, maktabgacha ta’lim va inklyuziv ta’lim tizimi ham bolalar uchun muhimdir.

Sog‘liqni saqlash huquqi. Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasining 24-moddasida davlatlar bolalarning zarur tibbiy xizmatlardan foydalanishini ta’minlashi ko‘zda tutilgan⁶. Bunday choralar sifatida chaqaloqlar va bolalar o‘limini kamaytirish, jamoat sog‘lig‘ini mustahkamlash, bolalarga dastlabki tibbiy yordam ko‘rsatish va yetarli oziq-ovqat bilan ta’minlash choralarini sanalgan. Milliy qonunchilikda bolalarning homiladorlik va ro‘zg‘or sharoiti haqida oilaviy salomatlik kafolatlari, shuningdek tibbiy sug‘urta tizimida bolalarni qo‘llash kabi normalar mavjud.

Fikr bildirish erkinligi. Konvensiyaning 13-moddasiga ko‘ra, bola har qanday turdagи axborot va g‘oyalarni og‘zaki, yozma yoki boshqa shaklda izlash, olish va ulardan foydalanish huquqiga ega. Bu huquq bola nutqini cheklamaslik, unga qarshi hech qanday “mumkin bo‘lgan” to‘siq qo‘ymaslikni anglatadi.

Tenglik huquqi. Bola huquqlariga doir Konvensiya farzandlarning nasl-nasabidan va fuqarolik holatidan qat‘i nazar tengdirligini belgilaydi. Ya’ni barcha bolalarga teng huquq va imkoniyatlar berilishi lozim. Milliy darajada ham bolalar orasida kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik prinsipi qonun bilan ta’minlanadi.

Tarbiyalanish huquqi. Bolalar konstitutsiyaviy normalarga muvofiq ota-on e’tiborida, oilada tarbiyalanishga haqli. Ota-onalar farzandlarini boqib tarbiyalashga majbur bo‘lib, davlat va jamiyat yetim yoki ota-onasidan mahrum bolalarga ixtiyoriy xayriya faoliyati orqali

// Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 21.02.2025-y., 03/25/1035/0166-son.

⁵ O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining 50-moddasasi // qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son.

⁶ Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya 24-moddasasi // <https://lex.uz/docs/-2595913>.

g‘amxo‘rlikni ta’minlaydi⁷. Shu bilan birga, har bir bolaga ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar tomonidan suiiste’mol qilinmaslik huquqi kafolatlangan.

Ta’lim sifati va inklyuziv muhit yetishmasligi. UNICEF vakillarining aytishicha, o‘zbekistonlik bolalar maktabdagi ta’lim sifati va malakali pedagoglar yetishmovchiligi haqida qayg‘u bildiradi. Nogironligi bor bolalar esa maktablarda kamsitilayotganini ta’kidlaydi (bolalar e’tirozicha, inklyuziv ta’lim to‘liq joriy etilmagan). Maktablarda bolalar huquqlari buzilishi (masalan, pedagoglarning zo‘ravon muomalasi) holatlari ham uchrab turadi: masalan, 2024-yilda muktab xodimlari orasida zo‘ravonlik uchun jazoga tortilganlar aniqlandi⁸.

Oila ichidagi zo‘ravonlik va e’tiborsizlik. Uydagi noxush munosabatlar, jumladan oilaviy zo‘ravonlik ham bolalar huquqlarining buzilishiga olib keladi. UNICEF ma’lumotlariga ko‘ra, bolalar oilaviy zo‘ravonlikdan ham muhofaza etilishi muhimligi haqida gapirgan (masalan, onalar tarbiyasiga oid yangicha usullarga urg‘u qilinishi kerakligi ta’kidlangan).

Yosh toifa bo‘yichaadolatli sudlov ta’minlanmasligi. Ba’zi holatlarda, masalan, voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikka tortishda bolalarga xos yondashuv yetishmaydi. O‘zbekiston huquq tizimida bolalarga do‘stonaadolatli sudlovni tashkil qilish bo‘yicha salohiyat hali to‘la ishga solinmagan.

Ushbu muammolarni hal etish bo‘yicha bir qator tavsiyalar ishlab chiqilishi lozim. Jumladan:

Tibbiy-sanitariya va oziqlantirishni yaxshilash. Bola sog‘lig‘i va yetarli oziqlanishini ta’minlash uchun birlamchi sog‘liqni saqlash xizmatlarini rivojlantirish, maktablarda bepul ovqatlanish (masalan, bepul nonushta) dasturlarini kengaytirish tavsiya etiladi. Shu bilan birga, homilador ayollar va erta bolalarning yetakchi sog‘liqni saqlash xizmati darajasi oshirilishi lozim.

Muktab tarmog‘ida infratuzilmani takomillashtirish. Maktablardagi sharoit va muhit bola uchun xavfsiz va qulay bo‘lishini ta’minlash lozim. Bunga pedagoglar, ma’muriyat va ota-onalar

mas’uliyatini oshirish, maktablarda butunlay bola huquqlari himoyasini ko‘zlash nazoratini kuchaytirish kiradi. Bularga qo‘sishimcha sifatida psixologlar va ijtimoiy pedagoglar sonini ko‘paytirish tavsiya qilinadi.

Jinoiy va fuqaro sudlov tizimini bolalarga do‘stona qilish. Bola huquqlari to‘g‘risidagi qonunchilik talablariga rioya qilgan holda, bolalarni jazolash o‘rniga ularni tarbiyalashga yo‘naltirilgan chora-tadbirlarni kuchaytirish zarur. Bolaga nisbatan barcha sud jarayonlarida ularning huquqlarini ta’minlovchi mexanizmlarni (masalan, bolalarga o‘z huquqlari to‘g‘risida axborot berish, advokat bilan ta’minlash) takomillashtirish tavsiya etiladi. Yuqoridagi tavsiyalar bilan bir qatorda, bolalar huquqlarining xalqaro standartlarga muvofiqligi doimiy monitoringdan o‘tkazilib, qonunchilik va ijtimoiy siyosat uni yaxshilashga yo‘naltirilishi lozim.

XULOSA

Bola huquqlari – bolalarga nisbatan inson huquqlarining alohida shakli bo‘lib, jamiyat va davlat tomonidan ularning o‘sib-ulg‘ayishi, ta’lim olishi va to‘laqonli rivojlanishi ta’minlanishi lozim. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va milliy qonunchiligi bolalarni himoya qilishni davlat zimmasidagi muhim vazifa sifatida belgilaydi. Shunga qaramay, amaliyotda hali hal qilinishi kerak bo‘lgan qator masalalar mavjud. Asosiy vazifa bolalar huquqlari buzilmasligini nazorat qilish, qonunlarni amaliyotda to‘liq amalga oshirish va jamiyatdagi har bir kishida bola huquqlariga hurmat tuyg‘usini shakllantirishdir. Mazkur yo‘nalishda kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish va ularni hayotga tatbiq etish orqali bolalarning huquqlari yanada mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.11.2024-y., 03/24/1003/0943-son;

⁷ O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasing 77-moddasi // qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son.

⁸ <https://daryo.uz/2025/03/18/ozbekistondatalim-muassasalarida-bolalarga-nisbatan-zoravonlik-sabab-qancha->

xodimga-chora-korilgani-aytildi#:~:text=O%E2%80%98zbekistonda%202024,ma%E2%80%99muriy%20javobgarlikka%20tortilgani%20ma%E2%80%99lum%20qilindi

- 29.01.2025-y., 03/25/1022/0083-son).
<https://lex.uz/docs/-111189>.
3. "Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2008-yil 7-yanvardagi 139-son Qonuni).
  4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. "Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi" (1989) // <https://lex.uz/docs/-2595913>.
  5. Zulayho Sobirjon qizi Abdushohidova. Bolalarga nisbatan zo’ravonlik. O’zbekistonda zo’ravonliklarni oldini olish bo’yicha ko’rilayotgan choratadbirlar haqida. "Science and Education" Scientific Journal / Impact Factor 3.848. May 2023 / Volume 4 Issue 5. 1028-1031-betlar.

TAMADDUN NURI